

POHIŠTVO ZA VSE ČASE

Obravnava pohištva kot prispevek k raziskovanju materialne kulture

Veronika Zavratnik

65

IZVLEČEK

Prispevek izhaja iz materialnega in dokumentacijskega gradiva, zbranega v projektu, ki se osredotoča na družino Naglas iz Ljubljane ter njihovo firmo Naglas, ki je od srede 19. do srede 20. stoletja izdelovala pohištvo. Središčna os razprave izhaja iz obravnave (nekdanjega) meščanskega stanovanja in njegove notranje opreme. Materialno bivalno okolje aktivno sodeluje pri konstrukciji vsakodnevnega življenja, vpliva na gibanje in dogajanje v prostoru ter ustvarja edinstveno dožemanje prostora in ljudi. V tem kontekstu je pohištvo lahko tudi omejujoče. Gre za poskus razumevanja materialnosti doma znotraj sorodstvene skupnosti in prepoznavanje njegove pomembnosti, ko gre za širši družbeni kontekst.

Ključne besede: Naglas, pohištvo, bivalna kultura, meščanstvo, Ljubljana

ABSTRACT

The article is based on physical and documentation material collected in the course of a project that focused on the Naglas family from Ljubljana and the Naglas company, which produced furniture from the mid 19th to the mid 20th century. The central focus of the article derives from its study of the family's (former) bourgeois home and its interior furnishings. The material dwelling environment actively participates in the construction of everyday life, influences movements and events in space, and creates a unique perception of space and people. In this context furniture may be a limiting factor as well. The article seeks to understand the materiality of the home within a family community, and to identify its importance to the wider social context.

Keywords: Naglas, furniture, dwelling culture, bourgeoisie, Ljubljana

Uvod

»Danes sem skorajda ves dan preživela v stanovanju. Tokrat sem bila sama. Od ponedeljka do danes, ko je četrtek, sem se vsak dan vračala v stanovanje, ki mi je prvič, odkar sem tu, dalo vedeti, da tukaj občasno tudi nekdo živi. Zanimivo je, da sem ga skorajda že vzela za svoje. Tiste domačnosti, ki jo čutim, ko sem sama, nekako ni bilo. Bilo je, kot da je stanovanje drugačno, pa je bilo v resnici enako in tudi motil me ni nihče. Ves čas premišlujem, če ni morda res, da ljudje pohištvu vdihnejo življenje.« (Veronika Zavratnik, dnevniški zapis, 18. 5. 2017)

Dnevniški zapis se nanaša na čas, ki ga že od maja 2016 preživljam v Ljubljani na Novem trgu 6. Pod okriljem Inštituta za kulturne stike in Inštituta za multikulturne raziskave ter v sodelovanju z Jano Valenčič (arhitektko, raziskovalko, publicistko) in Jožetom Hudalesom (izrednim profesorjem za področje etnološke muzeologije in etnološkega konservatorstva na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani) podrobno pregledujem in popisujem materialno zapuščino – ali pa vsaj del nje – ki jo je (večinoma) v prejšnjem stoletju ustvarila družina Naglas (- Stare).

Projekt Naglas, katerega idejni vodja je Jana Valenčič, financer pa Inštitut za kulturne stike, je z manjšimi projekti že pred pridružitvijo etnološko-antropološke stroke deloval v dobro promoviranja in ohranjanja ljubljanske meščanske dediščine. S široko zastavljenimi cilji in z željo po dolgotrajnejšem sodelovanju stroke in posameznikov pa se bo raztegnil (vsaj) še v prvo polovico leta 2018; za končni cilj si je namreč zastavil (vsaj digitalno) ohranitev izbranega tipičnega ambienta ljubljanskega meščanskega stanovanja iz srede prejšnjega stoletja – ravno takega, kot ga razkriva pogled v stanovanje Valenčič¹ na Novem trgu 6. Namen projekta je torej dokumentacija, inventarizacija in predstavitev meščanskega interjerja, kot se je ohranil na obravnavani lokaciji.

Zanimanje slovenske etnologije za način življenja mestnih prebivalcev je z delom *Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem* (1970) utrdil že Slavko Kremenšek (Ledinek Lozej 2013: 152), odtlej pa so urbana območja postala uveljavljena in pogosta tema etnoloških raziskav.² Med kasnejšimi raziskavami, ki obravnavajo bivalno kulturo in mesta, je pomembno delo Jerneje Ferlež, strnjeno v monografijah *Mariborska dvorišča: etnološki oris* (2001) in *Stanovati v Mariboru: etnološki oris* (2009). Skladno z njenim razmišljanjem tudi sama razumem bivališča kot »pomemben medij v procesu socializacije« (zlasti, ker ga po navadi izberejo, oblikujejo in opremijo pripadniki predhodne generacije) (Ferlež 2001: 12–13) in poudarjam dvosmerni odnos med prostorom in tistimi, ki ga naseljujejo; na eni strani ga sooblikujejo, na drugi pa so od njega odvisni (ibid.: 13). Z raziskovanjem bivalne kulture v mestih se je ukvarjal tudi zgodovinar Andrej Studen (1991, 1995).

Lansko leto sem kot tujka³ dobila prost dostop tudi do zasebnega prostora družine, ki jo obravnavam, in se tako soočila s široko (strokovno in osebno) problematiko, ki zahteva obravnavo z več vidikov. Prispevek se zato dotakne pogleda na materialno kulturo – in še zlasti pohištva – kot tvornega dela posameznikovega in družinskega življenja ter vpliva družbeno-političnih razmer na družinsko (glej

¹ Stanovanje Valenčič je dejanski prostor obravnave. Poimenovanje sem izbrala na podlagi zadnjih stalnih prebivalcev, družine Valenčič, ki je v stanovanju tudi uredila obstoječi interjer.

² Kremenšku so sledili še Mojca Ravnik z delom *Galjevica* (1981), Maja Godina Golija z raziskovanjem mariborske delavske kulture (*Iz mariborskih predmestij: o življenju mariborskih delavcev v letih 1919 do 1941* (1992)), Jana Mlakar Adamič z obravnavo trboveljskega delavskega stanovanja (npr. *Rudarsko stanovanje: bivalna kultura skozi čas: katalog stalne etnološke razstave v koloniji Njiva v Trbovljah* (2003)) ter nekateri drugi. (Vse po Ledinek Lozej 2013: 154, za podrobnejši pregled glej tudi Ferlež 2001: 31–43.)

³ V Uvodniku k zborniku *Home possessions: material culture behind the closed doors* urednik Daniel Miller kot eno izmed bistvenih komponent antropologije naslovi ravno njeno težnjo po tem, da na svet pogleda z vidika tistih, ki jih obravnava – pri čemer je pomembno, da to stori tudi lokacijsko (2002: 15).

tudi Ferlež 2001: 31) in tako tudi na življenje predmetov. Hkrati ne more zaobiti problematike popisovanja/evidentiranja ter dokumentiranja predmetov, ki jih je mogoče in potrebno razumeti večplastno, izogniti pa se ne more tudi aktualnemu vprašanju strokovne (re)prezentacije.

Poleg popisovanja in dokumentiranja predmetov, ki se nahajajo v stanovanju, kot metodo uporabljam tudi nestrukturirane pogovore s sedanjo začasno prebivalco stanovanja, Jano Valenčič. Skozi njene pripovedi in spomine poskušam rekonstruirati (kulturne) biografije (Kopytoff 1996) in izvor nekaterih predmetov v stanovanju. To je pomembno predvsem z vidika poznavanja procesa, preko katerega so predmeti v prvi vrsti prišli v stanovanje in nato na mesto, kjer se nahajajo sedaj. Še bolj povedne pa so pridobljene zgodbe lahko za dolgoročneje razumevanje in uporabo obravnavanih predmetov (Clarke 2001: 27). Precej je predmetov, ki prvotno niso iz območja današnje Slovenije in sledenje njihovemu izvoru slikovito dopolnjuje zgodbo o ustvarjanju (svetovljanskega) meščanskega ljubljanskega življenja.

Integralni del raziskovanja je tudi komunikacija z drugimi kulturnimi in dediščinskimi institucijami; do sedaj predvsem z Mestnim muzejem Ljubljana in s Slovenskim etnografskim muzejem – oba namreč že hranita del materialne družinske zapuščine in za nekaterimi predmeti se skrivajo zgodbe, ki si zaslužijo več kot le omembo na inventarnem listu. Hkrati poteka snemanje in zapisovanje spominov še nekaterih drugih ljudi in sorodnikov na izbrane predmete, družinske člane, stanovanje, dogajanja.⁴

Besedilo je torej skupek spoznanj, ki so se rojevala med procesom raziskovanja; ta spoznanja pa so hkrati le partikularna, saj je raziskovanje še vedno v teku in z vsakim mesecem se dopolni še kak segment. Za branje in boljše razumevanje besedila je pomembno še, da namen prispevka ni obravnavati pohištvo zgolj kot del bivalne kulture, pač pa nanj pogledati tudi in še zlasti skozi prizmo družbenih implikacij pohištva oziroma notranje opreme ter z vidika vzajemnosti/so-oblikovanj materialne kulture in posameznikov in skupin v širšem smislu (podobno tudi Ledinek Lozej 2013: 144).

Družina in firma (J. J.) Naglas

V Ljubljani na družino Naglas morda najbolj očitno spomni ravno hiša, ki stoji na Novem trgu 6 in se ji na pročelju baha napis »J. J. Naglas« in ki je bila desetletja sedež firme Naglas, ki se je ukvarjalo z izdelavo pohištva. Ustanovitelj, Jakob Jožef Naglas, se je z ženo Amalijo Frančiško, roj. Vogel, v sredi 19. stoletja iz Vipave preselil v Ljubljano⁵ in leta 1865 registriral podjetje J. J. Naglas.⁶ Solastnik

⁴ Glavnino snemanja za namen raziskovanja med delom opravi sama, pri drugih, zahtevnejših dogodkih pomagajo institucije. Tako nam je pri snemanju pogovora ob kobaltovem porcelanu (junij 2017), ki je bil nekoč v lasti družine, pomagal Slovenski etnografski muzej, za kar se zahvaljujem Poloni Sketelj in Nadji Valentinčič Furlan.

⁵ Kot izpričuje listina o meščanskih pravicah, so bile te Jakobu J. Naglasu, trgovcu s pohištvom, podeljene 1865. leta. Uokvirjena listina visi na steni stanovanja Valenčič.

⁶ Zgodovinski arhiv Ljubljana, arhivska enota LJU 88, t. e. 70, posamezni, zvezek I., str. 67.

firme, sin Viktor Naglas, je očeta preživel za eno leto, po Viktorjevi zgodnji smrti leta 1905 pa je podjetje vodila njegova vdova Helena Naglas (1876–1960), rojena Ulrich, 1909 poročena Bretl. Leta 1921 se ji je kot solastnik podjetja pridružil še sin Viktor Naglas mlajši (1896–1959), s katerim sta skupaj podjetje vodila,⁷ dokler med letoma 1959 in 1960 ni prenehalo delovati. S povečevanjem proizvodnje je podjetje Naglas obratovalne prostore razširilo še v Trnovski pristan (št. 8 in 10); na Novem trgu so ostali pisarniški in razstavniki prostori ter tapetniške delavnice, medtem ko so se mizarški obrati preselili v Trnovski pristan 8. V stoletju svojega delovanja se je tovarna pohištva Naglas uveljavila kot ena izmed vodilnih izdelovalcev pohištva na območju današnje Slovenije in kasneje (z opremljanjem protokolarnih objektov) tudi zunaj nje. Med drugim je Naglasovo pohištvo slovelo med slovenskimi meščanskimi nevestami, ki so z njim kot delom bale opremljale svoje spalnice pa tudi jedilnice in salone.

Spalnici družinskih potomk, ki sta del obravnavane zapuščine v stanovanju na Novem trgu, sta prav tako delo Naglasovih mizarjev. Poleg materialne vrednosti, ki jo ima obravnavani del zapuščine, pa se v stanovanju na Novem trgu, katerega zadnja stalna prebivalka (Jelka) Eka Valenčič je pred nekaj leti preminula, skriva še druga komponenta: zasnova in opremljenost stanovanja ohranjata ambientalno predstavitev ljubljanskega meščanskega⁸ stanovanja iz sredine prejšnjega stoletja. Na neki način je stanovanje prava časovna kapsula; v njem so v sobivanju shranjene in (bile) uporabljane stvari štirih generacij. V drugem desetletju 20. stoletja, ko so ob regulaciji Ljubljani hišo na Turjašem trgu 7, kjer je bil sedež podjetja in doma družine Naglas, podrli, je Helena kupila hišo v neposredni bližini, na Novem trgu 6, in od takrat so prebivalci zase in za potrebe podjetja prostore prilagajali svoji podobi. Prostori in s tem tudi njihova pohištvena oprema (oziroma del nje) so nato prehajali skozi štiri generacije. Z ozirom na poudarjeno vlogo pohištva v pričujoči obravnavi podrobneje izpostavljam, da je del notranje opreme stanovanja prehajal skozi štiri generacije Naglasovih žensk: Helena Ulrich, poročena Naglas, poročena Bretl; Jelka Naglas, poročena Stare; Eka Stare, poročena Valenčič; Jana Valenčič.⁹ Če je v meščanskem življenju mesto v poslovnem in trgovskem svetu velikokrat pripadlo moškim, pa je (bilo) oblikovanje interjerja mnogokrat odraz ženske ustvarjalnosti.

⁷ Zgodovinski arhiv Ljubljana, arhivska enota LJU 88, t. e. 70, posamezni, zvezek I., str. 115.

⁸ Ko govorim o meščanstvu in meščanskem načinu življenja, se zavedam, da gre za fleksibilno, odprto družbeno tvorbo, ki jo je »po zgodovinskem in političnem ključu izredno težko definirati« in, kot po Hudalesu povzame Miklavc Turnher (2010: 17), da različne skupine meščanstva povezuje način življenja in svojstvena kultura. Kot glavno značilnost meščanov bi lahko opredelili »meščanskost«, ki »naj bi v prvi vrsti pomenila 'kulturo', nekakšen kulturni habitus, skupno priznavanje določenega načina mišljenja in vedenja« (Bruckmüller 1991 po Hudales 2008: 101). Govorim predvsem o tisti skupini meščanov, ki jo Jezernik (2008: 24) imenuje »domači kapitalisti« in ki se je začela »pojavitlji šele v drugi polovici devetnajstega stoletja, ko življenjske poti posameznika ni več določal toliko njegov stan ob rojstvu kot njegova osebna delavnost, podvzetnost in podjetnost«.

⁹ Za preprečevanje zmede in lažje sledenje različnim priimkom, ki se pojavljajo v družinskem drevesu družine Naglas, naj pojasnim, da (izključno!) v namene pričujočega prispevka priimek Naglas razumem generično in da z njegovo uporabo zaobjemam tudi potomce oziroma družini Stare in Valenčič. Torej gre za obravnavo družine iz istega debla, ki pa je v različnih generacijah zaradi novih poročnih vezi prepoznavna z novim priimkom.

Ozirajoč se na ohranitev materialne meščanske dediščine v Sloveniji, ki se je pri potomcih družin le delno ohranila – veliko je namreč uničene, izgubljene, po letu 1945 so jo tudi odnašali iz države, jo zaplenjevali ipd., delno pa so k ohranitvi pripomogli še muzeji, kjer je tudi pristalo nekaj artefaktov (Žmuc 2008: 74) – je ohranjen ambient prava redkost.¹⁰

Če lahko »zbirko« predmetov različnih generacij do določene mere razumem v luči posledic povojnega obdobja za (nekdanje) meščanstvo, ko so se dogajali temeljni posegi v obstoječi način življenja (Ovsec 1994, 2006; Miklavc Turnher 2010), pa moram na (pre)obilico predmetov pogledati še z vidika načina življenja, ki ga so-bivajoči v takem okolju razvijejo. V zavetju domov namreč preživimo veliko svojega življenja; kje in kako živimo, pomembno determinira družbene dispozicije, (fizično) zdravje ter to, kako se počutimo kot posamezniki. Dom je tudi bistveni element (širše) socializacije in je pravzaprav aktivni moment v času in prostoru, ko gre za tvorjenje posameznikove identitete, družbenih odnosov in kolektivnih pomenov (Rennie Short 2006: ix–x). Družina in družinsko življenje sta bila pomemben element meščanske identitete. Nekateri avtorji (na primer Ovsec 2006: 134) družinsko domovanje razumejo celo kot »trdnjavo«, v katero vstop ni bil dovoljen komur koli.¹¹

Stanovanje, napolnjeno s predmeti

»Mestoma sem na predmete nalepila tudi listke z imeni. Hkrati sem barvala tloris stanovanja, kjer sem vsaki osebi določila barvo, s katero so obarvani predmeti, ki so z njo povezani. Tloris je tako začel dobivati bolj delovni značaj.« (Veronika Zavrtnik, dnevniški zapis, 8. 2. 2017)

»Če je dom tam, kjer je srce, potem je to tudi tam, kjer je dom razdrt, uničen in ponovno sestavljen sredi toka razmerij, družbenih in materialnih.« (Miller 2001: 15, prevod Veronika Zavrtnik)

Hiša, ki stoji na Novem trgu 6, je od začetka 20. stoletja v celoti pripadala družini in firmi Naglas.¹² Cenitev nepremičnin iz leta 1944,¹³ ki je cenila nepremičnine v lasti Helene Bretl, je hiši pripisala starost preko dvesto let (zidana naj bi bila leta 1790). Na podlagi cenitve je mogoče slediti tudi razporeditvi prostorov v tistem času: v pritličju so bili prostori Tvrdke Naglas – pisarne in razstavni prostori za pohištvo. V prvem nadstropju je zaprti del hodnika z arkadami služil kot predprostor oziroma razstavni prostor istega podjetja. Nadalje je bilo v notranjosti urejeno stanovanje z lončenimi pečmi in podi iz hrastovih deščic, ki je

¹⁰ Na tem mestu ne gre spregledati vloge, ki jo je v tem obdobju odigral Federalni zbirni center (FZC). Delno ga v svojih spominih omenjajo tudi sogovorniki Primoža Pabla Miklavca Turnherja (2010).

¹¹ Moja sogovornica Jana Valenčič meščansko domovanje razume veliko bolj inkluzivno; dom namreč razume kot neke vrste oder, ki je pomemben za različne funkcije družine, na primer zasebno, poslovno, družbeno.

¹² Hiša je danes v lasti Eda Pirkmajerja, potomca iz Heleninega drugega zakona z Bretlom.

¹³ Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 140, Tovarna pohištva J. J. Naglas v Ljubljani, arhivska enota 1, t. e. 17.

prav tako služilo kot razstavni prostor oziroma skladišče. To je na mestu, kjer se je kasneje oblikovalo stanovanje Valenčič. Funkcija prostorov v prvem nadstropju pa se je skozi čas deloma spreminjala. V začetku dvajsetih let prejšnjega stoletja se je v stanovanju v prvem nadstropju zadrževala takrat že ovdovela Helena Naglas, ki je imela v *vogalni sobi* spalnico. Na njeni postelji je leta 1923 njena hči Jelka Naglas rodila hčer Eko. Jelka najverjetneje nikoli ni zares živela v tem nadstropju, pač pa v enem više¹⁴ oziroma na Staretovi graščini Kolovec v bližini Domžal. Kasneje so se prostori, kot navaja cenitev, spremenili v razstavne prostore; v vsaki sobi je bil razstavljen drugačen komplet pohištva. Okrog leta 1954 se je v te prostore naselila družina Valenčič in takrat sta Eka Valenčič in njen oče Vladi Stare tudi oblikovala (večinoma do danes ohranjen) interjer kot dom družine Valenčič.

70

Obravnavano stanovanje (oziroma njegov del) sestoji iz predsobe (ki je pravzaprav pregrajen nekdanji razstavni salon), nekoliko predelanega hodnika, ki vodi v kuhinjo in spalnico/delovno sobo in stranišče na eni ter v skorajda originalno ohranjen del stanovanja na drugi strani; iz hodnika se vstopa v tako imenovano *sobo za zeleno zaveso*,¹⁵ iz nje se pot nadaljuje v *vogalno sobo*, nato pa konča v kopalnici. Z izjemo vogalne sobe in sobe za zeleno zaveso so bili prostori v zadnjih desetletjih predružačeni, tj. bodisi pregrajeni ali opremljeni s sodobnejšo opremo. Pomembni del opreme je izdelalo mizarstvo Naglas, z izjemo jedilnice pa so ohranjeni malodane vsi segmenti stanovanja, ki kažejo na meščanski način življenja: klavir Eke Valenčič, spalnici namenjeni za balo Naglasovih hčera, knjige, umetniška dela.

Stanovanje Valenčič, kot tudi dom na splošno, je bolj kot le prostor zagotovo proces (o domu podobno razmišlja tudi Miller 2001: 9). Vsakokrat, ko obiščem začasno prebivalko Jano Valenčič, se zdi drugačno: klavirski stolček je v predsobi namesto ob klavirju, fotografije so premaknjene iz sončne v senčno lego, v uporabi so nove knjige, pričaka me novi kos Jelikinega, Ekinega ali Janinega oblačila. Premikanje pohištva, umetniških del ali pač samo oblačil sicer lahko razumem zgolj kot pospravljanje/urejanje prostora, pa vendar se zdi, da hkrati tudi premaguje tisto postanost, ki se lahko naseli v stanovanju, ki je (pre)opremljeno in brez stalnih prebivalcev; taka dejanja stanovanju vdihujejo dinamičnost (Garvey 2001: 53). Predstavljam si, da je bilo tovrstne dinamike v času, ko je družina Naglas še obvladovala eno izmed dveh pomembnejših proizvajalnih pohištva pri nas (Kos 2008: 169; Čerčnik 1980: 2) in ko je stanovanje imelo stalne prebivalce pa tudi kuharico in sobarico, še več.

Med pohištvom

»Reven sem, vendar živim kot bogataš. To je bolj pametno kot biti bogat in živeti kot revež.« (Isabel Allende, *Otok pod morjem*, 2012: 410)

¹⁴ To dejstvo prav tako potrjujejo Prijave dohodkov od zgradb, ki jih je oddala Helena Bretl in jih hranijo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (LJU 140, Tovarna pohištva J. J. Naglas v Ljubljani, arhivska enota 1, t. e. 17). Za leto 1945 je na primer navedeno, da so bili prostori, kjer je kot uporabnica napisana Helena v pritličju, drugem nadstropju ter na podstrešju stavbe na Novem trgu 6.

¹⁵ Soba za zeleno zaveso je poimenovanje, ki so ga uporabljali družinski člani. Ime se je uveljavilo, ker so ena izmed vrat, ki so prej povezovala večje stanovanje, s pregraditvijo postala »stena« in so bila zakrita z zeleno zaveso. Zeleno zaveso je že pred nekaj časa zamenjala rdeča, ime pa ostaja.

Del nadstropja, ki ga zavzema obravnavano stanovanje, je napolnjeno s pohištvom, ki ga je najverjetneje več, kot bi ga za funkcionalno izkoriščenost prostora bilo potrebno. Jana, moja najpogostejša sogovornica, velikokrat tudi sama pove, da se je bolj kot stanovalka v lastnem stanovanju počutila kot snažilka in kustodinja pa tudi, da v stanovanju nikoli ni našla čisto »svojega« prostora. Gre torej za neke vrste konglomerat različnih pohištvenih kompletov in posameznih delov, ki so se v stanovanju znašli načrtno, po naključju ali kot tehnološki viški v razstavnih salonih in ki na koncu nekako ne puščajo veliko praznega prostora. Provenienca nekaterih je poznana – predvsem tistih, ki jih je izdelalo podjetje Naglas,¹⁶ pri drugih je ni moč določiti. Pomembno je, da vseh prostorov pravzaprav še nisem dokončno raziskala in dokumentirala – tak je predvsem predprostor, ki ga iz spodnjega opisa izvzemam, delno pa tudi kuhinja.

Morda najbolj pomemben segment pohištvene opreme v obravnavanem ambientu sta dva kompleta spalnic – vsak iz svoje ere – ki sta bila izdelana kot nevestini bali za Naglasovi hčeri: prva za Jelko Naglas, ki se je leta 1922 poročila z ing. Vladimirjem Staretom, t. i. Jelkina spalnica (spalnica Jelke Stare), in druga za njeno hčer, Jelko (Eko) Stare, ki se je leta 1950 poročila s farmacevtom Dušanom Valenčičem, t. i. Ekina spalnica (spalnica Eke Valenčič). Spalnica za Jelko je bila izdelana po načrtih, ki so bili izrisani za spalnico za balo hčere takratnega župana Ivana Hribarja; Jelka je bila njena prijateljica in si je za svojo poroko zaželela prav tako. H kompletu spada poročna postelja, dve nočni omarici (z marmorno ploščo na vrhu), trodelna omara za oblačila, psiha s taburejem, predalnik s tremi predali ter okrogla mizica z dvema foteljema. Vsi kosi pohištva so okrašeni z rezbarjenim cvetličnim motivom. Z izjemo psihe, kjer manjka »škatlja« s predalčki, ki je bila položena na vrhu in iz katere se je dvigovalo še ogledalo, ter tapetniškega blaga na foteljih so vsi kosi pohištva v originalnem stanju.¹⁷ Okroglo ogledalo sedaj samostojno visi na prehodu iz vogalne sobe v sobo za zeleno zaveso. Glede na to, da je bila spalnica izdelana za hčer pohištvene industrialke Helene Naglas¹⁸, je smotrno sklepati, da je to sestava meščanske spalnice v največjem obsegu – v kompletu drugih gospodičen je lahko bilo manj pohištva, najverjetneje pa ga ni bilo več, sicer bi ga Jelka zagotovo imela (po pogovoru z Jano Valenčič, 12. 1. 2017). Jelkina spalnica zavzema velik del vogalne sobe. Pohištvo, izdelano za balo Eke Valenčič, je bilo narejeno po njenih načrtih in je pravzaprav oprema za spalnico in

¹⁶ Splošno gledano je, kar se tiče pohištva Naglas, zanimivo ravno to, da se raziskovalci v veliki meri lahko zanašamo zgolj na ustno izročilo lastnikov, podjetje je kovinske ploščice z imenom proizvajalca namreč le redko uporabljalo (Čerčnik 1980: 2).

¹⁷ Pripetljaj, ki se je zgodil turobnega pomladnega dne, veliko pove o tem, da kakovost Jelkine spalnične garniture z leti nikakor ni upadla. Ves čas popisovanja me je Jana opozarjala, da so vrata na trodelni omari za oblačila narejena tako, da se zapirajo »na vakuum«, da se tako moljem prepriči dostop do oblačil; vedno jih je potrebno pripraviti, nikoli zapreti s pretiranim potiskom, sicer se izgubi oprijemni rob za odpiranje. V procesu fotodokumentiranja sem na dobrohotno opozorilo pozabila in zgodilo se je naslednje: vrata sem – zavoľjo bolj simetrične fotografije – s potiskom zaprla popolnoma neprodušno, naredil se je močen vakuum, izgubil pa se je tudi oprijemni rob, ki je v pomoč pri odpiranju. Po približno treh tednih, ko se je les zaradi toplenga in suhega vremena skrčil, smo lahko vrata po številnih neuspešnih poskusih spet odprli.

¹⁸ Helena Ulrich, poročena Naglas, je po smrti svojega moža Viktorja prevzela vodenje podjetja Naglas. V notarskem zapisu iz leta 1944 je omenjena kot hišna posestnica, industrialka in trgovka (Čerčnik 1980: 12).

dnevno sobo v enem. Garnitura obsega dva kavča/postelji, skrinjo za posteljnino, komodo za perilo, trodelno omaro za oblačila, pisalno mizo s pisarniškim stolom z ročajmi ter jedilno mizo s štirimi stoli. Vse pohištvo je izčiščenih, strogih oblik v stilu nemškega pisarniškega pohištva iz štiridesetih let. Pohištvena garnitura zavzema osrednji prostor v sobi za zeleno zaveso.

Poleg že omenjenih garnitur se v stanovanju nahaja še nekaj posameznih Naglasovih kosov pohištva. Ob klavirju v vogalni sobi stoji omarica za note in plošče, ki je bila izdelana za Eko Valenčič. Na njenih šestih izvlečnih poličkih se skriva na stotine notnih zapisov¹⁹ spisanih v različnih jezikih in iz različnih obdobj (najstarejša dela so še iz časa mladosti Jelke Stare, iz preloma stoletja), v devetih navpičnih prekatih v spodnjem delu omarice pa je razporejenih na desetine plošč, nekatere so tudi v kompletih celotnih opusov (večinoma gre za klasično glasbo). Za Eko je bila izdelana tudi klavirska klop. Ob omarici stoji še pisalna miza, tj. »Janina pisalna miza«, na drugi strani vratnega okvirja pa še eden izmed dveh enakih lesenih stolov – oboje je izdelek podjetja Naglas. To je izdelalo tudi veliko ovalno raztegljivo jedilno mizo in okroglo mizico s tremi fotelji, ki so postavljeni v sobi za zeleno zaveso. Okrogla šivalna mizica, ki stoji ob prehodu iz vogalne sobe v sobo za zeleno zaveso, je eden izmed Naglasovih kosov pohištva, ki ga je uporabljala Jelka, a sedaj ni več v originalnem stanju – česar pa brez razlage sploh ne opaziš; njena zgornja plošča je dvizna, pod pokrovom pa (dobesedno!) skriva predalčke za razporejanje šivank, niti, gumbov. V prvotnem stanju se je iz dna skritih predalčkov na spodnji strani med miznimi nogami proti tlom spuščala še med lesena rebra pritrjena vreča za shranjevanje blaga in pletilk. Vreča se je strgala in rebra polomila, zato jih je Eka odstranila, šivalna mizica pa je počasi izgubila primarno funkcijo – sedaj služi kot odlagalna površina. Rezultat Naglasove proizvodnje sta tudi češnjeva psiha z leseno intarzijo in češnjeva okrogla mizica v kopalnici. V sobi za zeleno zaveso stoji še Naglasova češnjeva kredenca, v kateri sta zložena kristal in porcelan. Šivalno mizico in kredenco si je izposodil Narodni muzej Slovenije v Ljubljani, kjer sta bila oba predmeta v aprilu 2010 na ogled v okviru kratkih mesečnih razstav *Vitrina meseca*.

Ena izmed pohištvenih garnitur, ki predstavlja pomemben del stanovanja, je prišla iz Zagreba. Farmacevt Dušan Valenčič, ki je bil vdovec, je ob poroki z Eko v stanovanje namreč prinesel pohištvo iz poznih tridesetih let 20. stoletja, v stilu zagrebskega art decoja, ki je polnilo njegovo stanovanje v Zagrebu, kjer je živel s prvo ženo Majo. Deli garniture so razporejeni po vsem stanovanju, največ jih je v delovnem/spalnem prostoru, ki je priključen kuhinji: zakonska postelja, več omar s knjižnimi policami, pisalna miza s pisarniškim stolom.²⁰ Drugod po stanovanju so razporejeni še nizka omarica, omarica za pijačo, servirna mizica in namizna luč z nastavljivo svetlostjo.

Jelka Naglas, ki se je poročila v družino Stare, je do začetka druge svetovne vojne živela na graščini Kolovec. V strahu pred vojno vihro je družina zapakirala in prenesla

¹⁹ Zaenkrat je dokumentiranih 274 zvezkov, knjižic in knjig z notnimi zapisi.

²⁰ Na drugi lokaciji, v stanovanju na Mariborski ulici, se po podatkih Jane Valenčič nahaja še okrogla mizica s tremi foteljki – četrti je verjetno izgubljen.

v Ljubljano velik del svojega imetja: opaže, umetnine, pohištvo, steklo in porcelan. Med vojno je Kolovec utrpel okupacijo, po vojni pa nacionalizacijo in nazadnje še požig, tako da je družina s svojim imetjem vred ostala v Ljubljani. Stanovanje na Novem trgu tako polnijo tudi posamezni deli pohištva iz Kolovca: štiri mizice, ki se lahko zložijo ena pod drugo, izrezljana skrinja za perilo, namizna svetilka. Iz Kolovca je bila pripeljana tudi knjižna omara, ki po družinskem izročilu izhaja od barona Žige Zoisa.²¹ Po informacijah Jane Valenčič jo je Vladimir Stare kupil na dražbi na gradu Brdo pri Kranju leta 1928, leta 1980 pa je, potem ko jo je odkupila iz njegove dediščine, prešla v last njegove vnukinje Jane Valenčič. Kupljena je bila v kompletu s pisalno mizo barona, ki jo je vnukinja Vladimirja Stareta leta 2009 posodila za razstavo ob dvestoletnici Ilirskih provinc z naslovom »*Napoleon rezhe Ilirija vstan*«: ob 200-letnici ustanovitve Ilirskih provinc, ki jo je pripravil Mestni muzej (maj – oktober 2009). V katalogu razstave (Žmuc in Moder 2009) je miza navedena pod številko 125, njen opis pa ni popoln, saj ne navaja, da je od dražbe na Brdu družinska dediščina. Po koncu razstave jo je v hrambo v prostore predsedstva republike sprejel nekdanji predsednik Danilo Türk, enak dogovor pa se nadaljuje tudi s predsednikom Borutom Pahorjem. Iz Kolovca pa je bil prinesen tudi velik del drugega inventarja; leta 1940 so uslužbenci firme Kollman, ljubljanskega trgovca s porcelanom, v vsaj pet lesenih zabojev zložili na desetine kristalnih, steklenih in keramičnih predmetov, ki so se nato skupaj z njimi preselili v Ljubljano. Je pa nekoliko neverjetno, da treh zabojev, ki so bili odloženi v magacinu, vse do leta 2008 niso odprli; o tem, kaj so med odpiranjem v konservatorskem centru Mestnega muzeja Ljubljana odkrili, pišem nekoliko kasneje.

Pomemben del notranje opreme predstavlja tudi Ekin (manjši koncertni) klavir znamke Bösendorfer. Ob njem stojijo še knjižne police s knjigami in predmeti s potovanj Jane Valenčič, ki v okviru raziskave niso obravnavani.

Pohištvo poželenja²²

»Mi smo družina, ki ji ni bilo nikoli treba ničesar kupiti. Vse je že bilo. Moja mama je prav pokazala svojo lastno voljo, da je kupila tri kose pohištva za našo vikendico. Mi živimo s podedovanim; jaz sem zmeraj občutila, da zame ni prostora med vsem tem. Tja na steno sem dala plakat, da sem nekako udomačila ta prostor, ker kamor koli sem se obrnila, je bilo vsega že zelo veliko. Nič po moji izbiri – ob enem pa je tudi res, da so moji predniki imeli ne samo več okusa, ampak tudi več denarja. Meni so bile vse te stvari vedno zelo lepe, ampak ni bilo pa prostora zame – sem bila celo življenje snažilka in kuratorka tega stanovanja.« (Po pogovoru z Jano Valenčič, 12. 1. 2017)

²¹ »Mama se je spominjala, da je kot punčka bila priča, ko je ta miza prišla k hiši in se je o njej vedno govorilo kot o 'Zoisovi mizi' oziroma 'mizi barona Žige Zoisa', kar lahko potrdi tudi Marija Stare, mlajša hči ing. Stareta. Ta je živel z njim in ob tej mizi do njegove smrti. Takrat sem jo iz zapuščine starega očeta od njegove vdove Greti Klimanek kupila jaz skupaj s knjižno polico z iste dražbe in oboje preselila nadstropje niže v naše stanovanje. /.../ Avtentičnost mize je potrdil tudi umetni mizar g. Zupan, ki je mizo restavriral, ob tem pa opazil, da je bila nekajkrat predelana. Miza ima tri skrivne predale.« (Vir: Jana Valenčič)

²² Besedno zvezo »pohištvo poželenja« povzeman po Jani Valenčič (2009: 76–80), ki piše o pomembnosti in zaželenosti Naglasovega pohištva v različnih sferah družbe, še zlasti v prvi polovici prejšnjega stoletja.

Pri raziskovanju materialne kulture je upoštevanje konstitutivnega in soodvisnega razmerja med ljudmi in njihovimi stvarmi ter zavedanje, da nas (tudi) njihova materialna raven dela takšne, kot smo, nujno. Če/ko gre za predmete manjših vrednosti in razsežnosti, je izbira velikokrat resda prepuščena (bolj ali manj omejeni) izbiri posameznika, a ko pride do tako neokretnih in vrednih stvari, kot so bivališča oziroma nepremičnine, pa je situacija vendarle nekoliko bolj zapletena (glej na primer Miller 2016: 117–155). Pogosto so na delu bolj »veličastne sile« (ibid.: 119) in zgodi se, da prebivalci nismo v veliki meri sami akterji materialnega sveta, v katerem živimo (ibid.: 124).

74

Materialnega okolja, ki nas obdaja, se največkrat ne lotevamo in o njem razmišljamo analitično; sprejemamo ga takega, kot je, in ravno zato ima neizbrisen vpliv na to, kako se v njegovem objemu počutimo, vedemo. Stvari, s pohištvom v stanovanju vred, namreč težijo k skromnosti, kar pomeni, da najboljše delujejo ravno kot neke vrste (materialni) okvir, ki vodi posameznikov »čut za to, kaj je primerno in kaj ne« (Miller 2016: 120); že s samo prisotnostjo sporočajo »norme« obnašanja v določenem okolju. V stanovanju opremljenem s knjigami Jelke Stare v francoskem, angleškem, nemškem in še katerem jeziku, s stotinami notnih zapisov klasične glasbe, ki jih je uporabljala Eka Valenčič, in umetniškimi deli, ki jih je zbral ali podedoval Vladimir Stare, s (podedovanimi) elegantnimi večernimi oblekami v omarah, klavirjem (kot delom stanovanjske opreme) ter zavedanjem o spoštovanju dela preteklih rodov se je reproduciral (tudi) meščanski habitus.

Kot rečeno, vedno nismo do popolnosti akterji, ki oblikujejo svoja domovanja, in v toku povojnih sprememb, ki jih je doživelo slovensko meščanstvo, se je to odražalo tudi v stanovanju Valenčič. Že prej omenjeni trije zaboji, pripeljani iz graščine Kolovec, naj služijo kot izhodiščni primer. Oseminšestdeset let so bili odloženi v tej hiši in ves čas varovali svojo vsebino. Dva izmed (vsaj) petih²³ sta že bila odprta, njuna vsebina – posodje in pladnji iz alpake ter nekaj porcelana in stekla – pa v uporabi. Ko so leta 2008 v konservatorskem centru Mestnega muzeja Ljubljana preostale zaboje odprli, se je izkazalo, da so v njih spravljene lončeni, porcelanasti in stekleni izdelki ter izdelki iz alpake. Takrat popis in dokumentacija (z izjemo snemanja dogodka) nista bila narejena in sta še vedno v nastajanju. Sedaj so ti predmeti spravljene na različnih lokacijah v stanovanju, kjer koli že se je našel prosti kotiček: v škatlah na omari, na omaricah, v in na kredencah, na policah. Če povem čisto iskreno, za te predmete nekako ni »pravega« prostora, zaradi zgodovinsko-dokumentacijske (in tudi družinske!) vrednosti pa jih nikakor ne gre kar odpisati in tako – čakajo.²⁴

²³ Da je bilo zabojev vsaj pet, razkriva oštevilčenje lesenih škatel kot tudi inventarni lističi s popisom vsebine posameznih zabojev, ki so priloženi vsebini vsakega izmed njih.

²⁴ Vtis o tem, da za omenjene predmete iz zabojev v stanovanju nekako ni prostora, je seveda moj osebni. Podobno ugotavlja tudi Mojca Ferle, ki pravi, da bi meščanska jedilnica (ki praviloma ni bila opremljena v enotnem slogu) z obilico raznih kosov pohištva današnjemu obiskovalcu najverjetneje dajala vtis prenatrpanosti. V omaricah in kredencah v jedilnici je bil običajno spravljen pribor in druga namizna oprema, ki ni bila v vsakodnevni uporabi in je bila namenjena posebnim priložnostim (1996: 225–226), kar velja tudi za obravnavano stanovanje.

Drugi, ilustrativni primer je kar (Naglasovo) pohištvo samo. Način opreme notranjih prostorov namreč oblikuje človekovo interakcijo z družbenim okoljem (George 2012: 221) oziroma povedano z besedami Daniela Millerja: ni pomembno samo to, kar mi počnemo s svojimi domovi, kako jih opremimo, dekoriramo ipd., osredotočiti se je potrebno tudi na to, kaj dom »počne« z nami (Miller 2001: 4), kako nas vzgaja, oblikuje, kako nam odpira možnosti in nas omejuje ter kako se to pokaže/postane razvidno. V stanovanju, kjer skorajda vse pohištvo izhaja iz generacije ali dveh pred teboj, kjer je premikanje pohištva, o katerem Pauline Garvey (2001) govori kot o poživljajočem procesu vedno nove samo-definicije, malodane nemogoče in kjer vsaka stvar diši po estetski dinamiki nekoga drugega, je za naturalizacijo²⁵ prostora – če sploh – zagotovo potrebno več časa in truda. Bolj kot lastnik si zgolj uporabnik. Osebnost lastnine pa, kot je pri pisanju o indonezijskem otoku Sumba ugotovil L. Onylee, se le stežka znebijo edinstvene povezave s tistimi, s katerimi življenjski so povezane – nikoli niso brezosebne (Onylee po Hoskins 1998: 22). V pohištvu Jelkine spalnice (delno pa tudi drugje) so spravljene še nekateri njeni predmeti: karte za tarok, (večerne) obleke, jutranja halja, plašč, štoli, damska torbica, lepotilni set (z rdečilom, stekleničkami za toaletne vodice in parfume, pudrnico in ogledalci vred) pa tudi prti, prtički in pogrinjki, ki so bili del njene bale. Vsi predmeti, vključno z naštetimi drobnarijami, so velik (materialni) opomnik njene prisotnosti v stanovanju in potomke – četudi časovno bliže – ga niso zabrisale. Morda ravno v primeru (še zmeraj prisotnih) Jelkinih predmetov kot »nevidno črnilo« (Miller 2016: 124) v ospredje stopijo eksplicitne povezave med ohranjanjem materialnih ostankov in ohranjanjem družinskega spomina.

Razporejenost pohištva, ki je nekako kombinacija različnih, predvsem pa preteklih življenjskih pripovedi, je na drugi strani prilagojena tudi razporeditvi prostora. Če odmislim kuhinjo in (delovno-spalno) sobo, ki se je drži, si prostori v glavnem delu stanovanja sledijo tako, da z vstopanjem v notranjost odkriš vedno intimnejše predele družinskega življenja. Soba za zeleno zaveso s svojo prostornostjo daje vtis, da je njen osrednji element okrogla mizica s tremi fotelji med posteljama/kavčema, ki sta del Ekine spalnice. Jedilna in pisalna miza sta postavljeni vsaka ob svojem oknu, omare stojijo ob steni, okrašeni z umetniškimi deli. S tako razporeditvijo pohištva se je oblikoval vtis sproščenosti, z izpostavitvijo umetniških del pa prostor izkazuje odličnost in status družine, ki ga naseljuje.

Pri vstopu v vogalno sobo imamo zaradi vrat na sredini vtis, da je prostor razdeljen na levo in desno polovico, vsako s svojim središčem. Na desni strani se pogled ustavi na dominirajočem klavirju in knjižnih policah za njim. Na levi strani se kot središče pokaže majhna miza z dvema oblazinjenima stoloma, kot nalašč pripravljenima za intimni pogovor med lastnico postelje, ki se skriva za v nekoliko v ozadje potisnjeno omaro, in njeno/njenim zaupnico/zaupnikom. Klavir in obilica knjig povesta veliko o tem, kaj je prebivalcem stanovanja ljubo in s čim

²⁵ Idejo o naturalizaciji prostora si izposojam od Daniela Millerja in Spohie Woodward, ki jo razvijata v svoji študiji o kavbojkah. Govorita o treh (semantičnih) ravneh udobja – praktičnem udobju, (priložnosti) primernem udobju in coni udobja, ki jo opredelita v odvisnosti od dolgoročnega procesa, preko katerega sčasoma spoznamo (tudi), kdo smo, in ugotovimo, kaj nam (ne) ugaja; to je proces naturalizacije (2012: 77–82).

se ukvarjajo (v prostem času). Vtis intimnosti poveča tudi Ekin otroški portret prebivalke, ki ga je naslikal Ferdo Vesel.

Pot vodi v levo, kjer se za naslednjimi vrati pogled ustavi na veliki kopalni kadi. Kopalnica je zagotovo prostor, ki je izmed vseh najbolj povezan z osebnim, intimnim življenjem prebivalcev. Ob kadi je ogledalo, ob njem pa stekleni polički, na katerih so razporejeni pripomočki za osebno higieno. Za vrati je še omarica za zdravila, ki – napolnjena z zdravili – spomni na to, da je v stanovanju dolga leta živel tudi farmacevt. Na nasprotni strani prostora je ob steno ob oknu postavljena še postelja oziroma divan, nasproti njega psiha z ogledalom. Oboje še okrepi občutek, da gre za zares intimni prostor.

76

Kako so prostor občutili nekdanji prebivalci, je seveda nemogoče sklepati, dejstvo pa je, da že sam prostor narekuje, kaj se v njem počne in kako naj se v njem obnaša. Na tak način nas opomni, kaj je primerno in kaj ne; jedilna miza, recimo, opominja na (obdobju) primeren bonton. Sam koncept doma tako zaobjema oboje, fizični in družbeni/socialni prostor; fizični prostor je v enaki meri dom, kot so dom tudi vsi odnosi, ki se znotraj njega spletejo (Munro in Madigan 2006: 107).

Na meščanskem krožniku

Ambientu, ki ga je družina Stare - Valenčič ohranila v stanovanju na Novem trgu, manjka eden izmed pomembnih segmentov meščanskega stanovanja: jedilnica. Prehrana in način prehranjevanja sta bila namreč tisti del vsakdanjika, kjer je meščanstvo lahko izkazovalo svoj status in drugačnost v primerjavi z delavstvom in (večinskim) kmečkim prebivalstvom (Starec 2008: 187; Godina 1996).

Po izročilu je jedilnica lahko sprejela dvanajst oseb in je po vselitvi okrog leta 1954 stala v vogalni sobi. Podedovala jo je Eka, ko so se skupaj z družino v povojnem obdobju preselili v stanovanje. Jedilnico je Eka kasneje prodala »arabskim naročnikom Helene Bretl«, z denarjem pa je družina kupila njivo v Pirničah. Od originalne opreme jedilnice je ohranjen kompleten srebrni pribor, ki je bil prvotno last Jelke Naglas (poročene Stare) – o čemer pričajo tudi inicialke JN, ki so odtisnjene na slehernem kosu. Shranjen je na dveh »pladnjih«, ki sta zložena eden na drugega, ker pa predalnika, za katerega sta bila pladnja izdelana, ni več, sta improvizirano odložena kar na tleh. K opremi jedilnice sodita tudi steklo in porcelan iz Jelkinih zabojev, delno pa še drugi porcelan. Recimo (iz 131 delov sestavljen) delno ohranjen zlato obrobljen bel porcelanast servis Schlaggenwald (prav tako Jelkina last). To je servis za dvanajst ljudi, sestavljen iz kavnega, čajnega in jedilnega dela. Servis ni popoln, saj se je nekaj kosov po nesreči razbilo. Prostor, ki je po odprodaji pohištva jedilnice prevzel njeno funkcijo, je soba za zeleno zaveso, kjer se združujeta velika ovalna raztegljiva miza, in pa Ekina spalnica; podobno kot v svoji raziskavi meščanskih jedilnic ugotavlja Mojca Ferle (1996: 225), se je tudi v stanovanju Naglasovih prostor, ki so mu rekli jedilnica, spojil z dnevno sobo.

Za meščansko družino je bil prostor, kjer so sprejeli in postregli goste, pomemben, njegova urejenost in opremljenost pa odsev uspešnosti družine. Kljub

dejstvu, da oprema originalne meščanske jedilnice v obravnavanem primeru ni ohranjena, pa je sama kultura prehranjevanja in kuhanja v stanovanju močno zastopana. Med knjigami, zvezki in raznimi zapisi, ki so jih ustvarile štiri generacije prebivalcev, se je namreč skrival tudi ročno popisani moder zvežčič z naslovom »Recettes«, Jelka Naglas, No. 2. Recepti, skrbno razvrščeni po sklopih, so zapisani v treh jezikih – slovenskem, nemškem in francoskem – med njimi pa so zastopane tako preproste (domnevno) vsakdanje jedi kot tudi zahtevnejše, z daljšim postopkom priprave in dražjimi sestavinami.²⁶ Med listi je priloženih še nekaj odrezkov iz časopisja in revij pa tudi lističev z recepti, ki so napisani z drugačno pisavo – po vsej verjetnosti so to recepti drugih (meščanskih) gospodinj.²⁷ Dobra, okusna in raznolika hrana je bila odraz odličnosti meščanske družine (Starec 2008: 185). Najdeni recepti so nedvomno povezani tudi z obravnavanim pohištvom in drugo stanovanjsko opremo. Pomembno namreč ni (bilo) le, kaj, pač pa tudi, kako in v/na čem postrežeš. Posodje – kuhinjsko, namizno in servirno, prti, prtiči, namizne dekoracije, skratka oprema jedilne mize, vse to je (meščansko) družino umeščalo na družbeni zemljevid (Žmuc 2008: 77).

K zaključku

»Počasi se bližam tisti fazi, ko je inventar v veliki meri že popisani in dokumentiran, pa vendarle se vedno najde novi 'sklop' ali pač samo predmet, ki mi je nekako ušel.« (Veronika Zavratnik, dnevniški zapis, 18. 5. 2017)

»Ljudi lahko vprašam o samih sebi, ampak rezultati so pogosto manj informativni, kot bi si želel.« (Miller 2008: 2; prevod in poudarek Veronika Zavratnik)

Stanovanje Valenčič je v mnogokaterem pogledu običajno meščansko stanovanje. Predmeti, ohranjeni iz dediščine preteklih generacij, pričajo o bogati družinski zgodovini, razkrivajo pa tudi značilnosti nekaterih (pol)preteklih obdobj ter kažejo, kako so ta zaznamovala slehernika, ki jim je bil priča. Za potrebe laagodnejšega in sodobnejšega načina življenja je notranjost opremljena še z modernejšimi pridobitvami, ki jasno kažejo, da življenje neke družine ni nedojemljivo za širše družbeno dogajanje. Vendarle pa se ne gre popolnoma brezbrizno sprehoditi skozi nastajajoče inventarne in dokumentacijske liste stanovanja na Novem trgu! Neodvisno od tega, kje je (bila) družina Naglas umeščena na družbeni lestvici ljubljanskega meščanstva (in širše) v različnih obdobjih, ali od tega, kako dragoceni so ohranjeni predmeti, je ambient stanovanja na Novem trgu – vključno z »zakladi« iz Jelkinih lesenih zabojev, kuharskimi recepti in ostalimi

²⁶ Ena izmed specialitet, priprave katere sem se zaradi navidezne preprostosti lotila tudi sama, je ragu iz piščanca in gob. Značilna pisava, ohlapna navodila (ki predvidevajo določeno stopnjo predznanja, najverjetneje značilnega za čas zapisa recepta) in nepoznavanje specifik priprave jedi (recimo gratiniranje v pečici, preden je jed postrežena) so kuharsko izkušnjo popestrili. Ob kasnejšem skupinskem prebiranju recepta pa sem ugotovila, da sem ob napačni interpretaciji »gomoljke« (ki sem jo razumela kot gomolj zelene) jedi pozabila pridati bistveno sestavino: gomolj tartufa.

²⁷ Da so si meščanske dame med seboj rade izmenjevale recepte in kuharske nasvete, pišeta tudi Irena Žmuc (2008: 77) in Maja Godina (1996: 142-143).

dokumenti, ki pričajo o duhu nekega časa – za etnološko-antropološko obravnavo neprecenljive vrednosti. Na eni strani gre za to, da je skozi opremljenost stanovanja mogoče zrcalno spremljati to, kako so družbeno-politične spremembe posegle v tako intimno sfero neke družine, kot je dom. Za meščanke in njihove potomke je bilo podedovano pohištvo pomembno, saj je kazalo na socialni status družine oziroma njihovih prednic. V stanovanju, ki zaradi duha časa ne zmore več zadovoljiti potreb neke družine po prostoru, to isto pohištvo daje vtis »skladišča«. Na drugi strani se kot odličen dokument časa izkažejo leseni zaboji, ki jih je iz graščine Kolovec v hišo prinesla Jelka Stare in njena družina. Zanimivo je vprašanje količine, kakovosti in izvora stekla in porcelana, ki sta bila del opreme domovanja hčerke iz družine Naglas, lastnice pomembne pohištvene firme, in sina iz družine Stare, predstavnice pomembnih industrialcev in posestnikov tistega časa. Ali je kakovost odražala pripisani ekonomski in družbeni status? Poseben vpogled v družinsko življenje nekega meščanskega stanovanja nudijo Jelkini kuharski recepti, ki razkrivajo tako praznične kot vsakdanje jedilnike, najpogostejše sestavine (in tudi tiste, ki jih niso uporabljali!), prisotnost receptov iz drugih regij ter v končni fazi tudi to, kateri recepti so bili vredni izmenjave med gospodinjami.

Na drugi strani pripoved razkrivajo tudi predmeti, ki so jih potomke družine Naglas podarile v oskrbo muzejskim ustanovam in jih je težko razvrstiti v sklope glede na namembnost. Veliko je predmetov funkcionalne rabe: oblačila, lepotilni pripomočki, deli zimske (smučarske) opreme, prtiči, čipke, izbrano posodje, nekaj kosov pohištva idr. Hkrati pa gre za dva pomembna (in dragocena) kompleta, ki odražata značilnosti družinskega življenja v nekem obdobju: kobaltov porcelan Franje Naglas (hrani ga Slovenski etnografski muzej) in laboratorijska oprema farmacevta Dušana Valenčiča (del opreme hrani Mestni muzej Ljubljana). Prvi reprezentira obdobje, ko je družinsko podjetje še uspešno poslovalo, in opozarja na mednarodno prepoznavnost pohištva Naglas,²⁸ medtem ko drugi govori o uspešnosti drugih članov družine in o njihovi sledi v organizaciji družinskega življenja in stanovanja. Laboratorijska oprema je dragocena predvsem zato, ker skupaj z izvlečki, ekstrakti, epruvetami, stekleničkami in drugimi rečmi, ki so še v stanovanju, predstavlja celostno zbirko farmacevtskega materiala. Odločitev za predajo predmetov v roke institucij je bila pogojena predvsem z njihovo krhkostjo in dovzetnostjo za poškodbe.

Obravnava ohranjenega interjerja nadalje odpira mnoga vprašanja, med katerimi v ospredje sili problematika ohranitve in (re)prezentacije celotnega ohranjenega ambienta. Na lokaciji, kjer je ohranjen sedaj, ne more ostati, če sploh in kako pa ga v taki, celostni obliki ohraniti in (re)prezentirati drugje, je vprašanje celotne etnološke/antropološke stroke in tudi drugih strok.

²⁸ Marta Ulrich (potomka brata Helene Ulrich, poročene Naglas, poročene Bretl), ki je svojo mladost preživela v neposredni bližini Viktorja Naglasa mlajšega, nam je 2. 6. 2017 posredovala svoje spomine na »etiopskega princa« in njegovo ženo, ki sta obiskala Naglasove, da bi si ogledala spalnico za princeso. Med obiskom so ju Naglasovi pogostili v Trnovskem pristanu 8 (kjer je živela Viktorjeva družina), in sicer z večerjo, postreženo v/na omenjenem porcelanu.

LITERATURA IN VIRI

- CLARKE, Alison J.
2001 The aesthetic of social aspiration. V: D. Miller (ur.), *Home possessions: material culture behind closed doors*. Oxford [etc.]: Berg. Str. 23–45.
- ČERČNIK, Irena
1980 *Mizarstvo J. J. Naglas: diplomatska naloga*. Ljubljana: [I. Čerčnik].
- FERLE, Mojca
1996 Meščanska jedilnica: poskus rekonstrukcije ambianta iz konca 19. stoletja. *Traditiones* 25, str. 223–227.
1998 Jedilnica – srce doma in družine = The dining room – heart of home and family. V: B. Dirjec, M. Ferle (ur.), *Jedilnica – srce doma in družine: drobci iz bivalne kulture in življenja ljubljanske meščanske družine = The dining room – heart of home and family: fragments from the residential culture and life of a Ljubljana middle-class family*. Ljubljana: Mestni muzej. Str. 24–26, 27–29.
- FERLEŽ, Jerneja
2001 *Mariborska dvorišča: etnološki oris*. Maribor: Mladinski kulturni center.
2009 *Stanovati v Mariboru: etnološki oris*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, d. o. o.
- GARVEY, Pauline
2001 Organized disorder: moving furniture in Norwegian homes. V: D. Miller (ur.), *Home possessions: material culture behind closed doors*. Oxford [etc.]: Berg. Str. 47–68.
- GEORGE, Robert St.
2012 Home furnishing and domestic interiors. V: C. Tilley [et al.] (ur.), *Handbook of material culture*. Los Angeles [etc.]: Sage. 221–230.
- GODINA, Maja
1992 *Iz mariborskih predmestij: o življenju in kulturi mariborskih delavcev v letih od 1919 do 1941*. Maribor: Obzorja Maribor.
1996 *Prehrana v Mariboru v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja*. Maribor: Obzorja Maribor.
- HOSKINS, Janet
1998 *Biographical objects: how things tell the stories of people's lives*. London [etc.]: Routledge.
- HUDALES, Jože
2008 Olikan meščan – olikan Slovenec. V: J. Dežman [et al.] (ur.), *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*. Ljubljana: Mohorjeva založba Celovec. Str. 99–112.
- JEZERNIK, Božidar
2008 Od vzpona nacije do nacionalizacije. V: J. Dežman [et al.] (ur.), *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*. Ljubljana: Mohorjeva založba Celovec. Str. 17–66.
- KOPYTOFF, Igor
1996 The cultural biography of things: commodization as process. V: A. Appadurai (ur.), *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press. Str. 64–94.
- KOS, Mateja
2008 Stanovanjska kultura druge polovice 19. in prve tretjine 20. stoletja. V: J. Dežman [et al.] (ur.), *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*. Ljubljana: Mohorjeva založba Celovec. Str. 167–170.
- LEDINEK LOZEJ, Špela
2013 Stanovanjska kultura v etnološki vedi. *Traditiones* 42, št. 1, str. 143–163.
- MIKLAVC TURNHER, Primož Pablo
2010 *Ljubljansko meščanstvo v kontekstu družbenopolitičnih in ekonomskih sprememb po drugi svetovni vojni: diplomatsko delo*. Ljubljana: [P. P. Miklavc Turnher].
- MILLER, Daniel
2001 Introduction. V: D. Miller (ur.), *Home possessions: material culture behind closed doors*. Oxford [etc.]: Berg. Str. 1–9.
2008 *The comfort of things*. Cambridge: Polity press.
2016 *Materialna kultura*. Ljubljana: Studia humanitatis.

MILLER, Daniel; WOODWARD, Sophie

2012 *Blue jeans: the art of the ordinary*. Berkley [etc.]: University of California press.

MUNRO, Moira; MADIGAN, Ruth

2006 Negotiation space in the family home. V: I. Cieraad (ur.), *At home: an anthropology of domestic space*. Syracuse [etc.]: Syracuse University Press. Str. 107–117.

OVSEC, Damjan J.

1994 O meščanstvu kot zgodovinskem, etnološkem in posebej – psihološkem pojmu: interdisciplinarna interpretacija. *Etnolog* 4, št. 1, str. 35–62.

2006 Nekaj o razvoju in pomenu meščanstva. V: I. Novak - Popov (ur.), *Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: Ljubljana, 26. 6.–14. 7. 2006: zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Str. 124–134.

RENNIE SHORT, John

2006 Foreword. V: I. Cieraad (ur.), *At home: an anthropology of domestic space*. Syracuse [etc.]: Syracuse University Press. Str. ix–x.

80

STAREC, Saša

2008 Ženski svet: ženske, meščanska kuhinja in gospodinjstvo. V: J. Dežman [et al.] (ur.), *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*. Ljubljana: Mohorjeva založba Celovec. Str. 185–190.

STUDEN, Andrej

1991 Zgodovinar in raziskovanje stanovanjske kulture urbanih naselij v preteklosti. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 27, št. 1, str. 128–133.

1995 *Stanovati v Ljubljani: socialnozgodovinski oris stanovanjske kulture Ljubljančanov pred prvo svetovno vojno*. Ljubljana: ISH - Institutum studiorum humanitatis.

VALENČIČ, Jana

2008 Podjetja, planine in porcelan (pa še kakšna knjiga): o slovenskih meščankah. *Delo – Sobotna priloga* 50, št. 265, str. 34–36.

2009 Pohištvo poželenja. *Adria Airways In-Flight Magazine* (april, maj), str. 76–80.

ŽMUC, Irena

2008 Slovensko meščanstvo ali iskanje zlahtnejših narodnih korenin. V: J. Dežman [et al.] (ur.), *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)*. Ljubljana: Mohorjeva založba Celovec. Str. 67–78.

ŽMUC, Irena; MODER, Gregor (ur.)

2009 *Napoleon rezhe Ilirija vstan: ob 200-letnici ustanovitve Ilirskih provinc = Napoléon dit Illyrie lève-tot: deux cents ans apres la création des Provinces Illyriennes = Napoleon says Illyria arise: on the occasion of the 200th anniversary of the establishment of the Illyrian Provinces*. Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane, Mestni muzej.

BESEDA O AVTORICI

Veronika Zavratnik je doktorska študentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo. Diplomirala je na področju muzeologije, magistrsko delo pa je v središču postavljalo materialno kulturo, z osredotočenjem na obutvi oziroma allstarkah. V nastajajoči doktorski disertaciji raziskovanje in (s)poznavanje obutve nadgrajuje. Del svojega zanimanja usmerja še v razumevanje vloge popularne kulture znotraj sodobnih muzeoloških smernic.

ABOUT THE AUTHOR

Veronika Zavratnik is a doctoral student at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology. She graduated in museology and her master's dissertation focused on material culture, with special emphasis on footwear and All Stars. Her doctoral dissertation in progress further researches and explores footwear. She also dedicates efforts to understanding the role of popular culture in contemporary museological trends.

SUMMARY

Furniture for all times. Addressing furniture as a contribution to the research into material culture

At the turn of the 20th century the Naglas family owned one of the two leading furniture companies in Slovenia. A one-year study of the family's (material) legacy led to an inventory and documentation of the furniture and other movables in the family's home at 6 Novi trg, Ljubljana. Using an analytical approach, the article addresses the home and its furniture from two perspectives: how did the wider socio-political changes affect life at the home and its interior furnishings, and how did this then affect the way of living of its inhabitants. Through four generations of female members of the Naglas family, the home's furniture gradually turned from an important indicator of social status and precious, inherited legacy into redundant furnishings, converting the home into a storage space. On the other hand, however, that same furniture and its genuine nature gave the home a typical bourgeois character, and together with the other furnishings it contributed to reproducing the bourgeois habitus. The entire preserved ambience of the legacy is an outstanding period document: through its materiality it beautifully tells us about the (past) bourgeois way of living, and about how strongly a space influences its permanent or temporary inhabitants.